

VÝHLADY SLOVENSKEJ FILOZOFIE. JEJ ÚSKALIA
A BUDÚCNOSŤ

JOZEF DIEŠKA

Jozef Dieška (nar. 1913) – gnozeológ a historik filozofie, stúpenec intuitívneho realizmu N. O. Losského. Narodil sa v Dolnej Lehote na Orave. Hoci vyštudoval katolícku teológiu v Spišskej Kapitule, nedal sa vysvätiť. Ďalej študoval na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Po ukončení štúdií doktorátom (1938) pôsobil ako odborný asistent a od roku 1944 ako docent na Filozofickej fakulte SU. Od roku 1942 stal sa zodpovedným redaktorom Filozofického zborníka MS. Losského filozofiu šíril aj po roku 1945 ako funkcionár Strany slobody. Roku 1948 emigroval do USA. Jeho filozofické štúdiá mu nostrifikovali na Georgetown University. Od roku 1954 pôsobil ako odborný asistent a neskôr ako profesor filozofie na University of Dayton v štáte Ohio.

Prispieval najmä do časopisov *Filozofický zborník MS*, *Kultúra*, *Slovák*, *Slovenský rozhlas* a v emigrácii do *Slovak Studies*, *Most* a *Echo*. Hlavné state a knihy: K problému dejín slovenskej filozofie (*Kultúra* 1942, č.4); Kritický a intuitívny realizmus (1944); Problém noetického realizmu v Leninovom diele „Materializmus a empiriokriticizmus“ (*Filozofický zborník MS* 1946, č. 2-3); Kultúrno-historický význam sv. Tomáša Akvinského (*Most XXI* 1974, č. 1-2).

(j)

Pojem „slovenská filozofia“ mohol sa ešte donedávna pozdávať sporným a diskutabilným. Lebo akokoľvek záujem o filozofické otázky na Slovensku bol vždy živý, predsa dalo sa namietať, že i v minulosti šlo vždy len o akýsi prenos cudzích filozofických myšlienok, ba celých prúdov cudzích na našu domácu slovenskú pôdu. A pokým nič väčšieho a originálnejšieho nepriniesol priamo slovenský duch na svetlo ako svoje vlastné, potiaľ niet vraj dôvodu, ale ani oprávnenia hovoriť o slovenskej filozofii alebo o filozofii Slovákov ako takej. No pri tom všetkom otázka, ktorú si už pri písaní prvého sväzku svojej Filozofie štúrovcov tak zásadne kládol Samuel Št. Osuský, či naozaj my Slováci sme nevytvorili nič, čo by nám slúžilo na česť na tomto poli, nadierala sa ustavične najmä nám generácii mladšej a najmladšej. A práve

tejto generácii sa stáva čoraz jasnejším, že slovenská filozofia bola i v minulosti a že jestvuje najmä v súčasnosti ako zdravý prúd slovenského myslenia a vedeckého vývinu.

Nie je tu našou úlohou podávať prehľad histórie slovenského filozofického myslenia ako máme naň doklady z minulosti. Ide nám skôr o súčasný stav, podmienky a možnosti slovenskej filozofickej tvorby, aj o jej ďalší vývin a budúcnosť. A tu pripomíname hneď na začiatku, že nemusíme prisahať na každú tézu dialektického a historického materializmu, keď uznáme, že aj život, trvanie a rozkvet alebo úpadok filozofie je veľmi značne podmienený materiálными podmienkami. Pravda, nezužujeme ich iba na podmienky výroby, ekonomie. No pri tom všetkom aj rozkvet slovenskej filozofie v súčasnosti závisí od všetkých možných okolností spoločenského a politického vývinu nášho národa a štátu. A z tejto rozmanitosti vplyvov pre našu súčasnosť je s hľadiska filozofického vari najvýznamnejší vplyv politický.

Už po roku 1938 pociťovala filozofia tlak politickej moci na vlastnom chrbte. Moderné totalitné systémy fašizmu a nacizmu, ktoré pod svoj politický diktát a glajchšaltovanie sputnaly nielen slobodu občanov, ale aj umenie, literatúru, vedu a filozofiu, mali vrcholný záujem na tom, aby ich mocenským záujmom slúžili jednako a jednotne aj tieto kultúrne útvary moderného civilizovaného ľudstva. Bolo to potrebné najmä preto, lebo pri ponechaní čo i len menšej slobody a samostatnosti napr. filozofii bola by filozofia odhalila v ich politických doktrínach a ideológiách často nehorázne logické, ale aj historické absurdnosti, ktoré i tak vedela aktuálna politika vždy uhájiť iba akýmsi pragmatickým dovolávaním sa ich užitočnosti. Zkrátka diktátorské politické systémy potrebovaly nielen slepo poslušných občanov, ale aj slepú a poslúchajúcu vedu a filozofiu. Nie je vari nepsychologické sa domnievať, že taký intenzívny tlak, ktorý vykonávaly totalitné systémy minulosti na mentalitu ľudstva, nemohol pominúť s vojenskou revolúciou a inými spoločensko-politickými prevratmi v našej prítomnosti. Slovenská filozofia a slovenská politika dnes nesmie sa preto posudzovať bez blízkeho vzájomného vzťahu.

Akokoľvek sa tomu bránime, predsa niekoľko skutočností nám ukazuje, že zdravý vývin slovenskej filozofie je vystavený ešte tým istým úskaliam, ktoré, ak za pomoci samej kritickej a nebojazlivej filozofie sa nepokúsime včas odstrániť alebo aspoň objaviť, môžu znamenať úpadok alebo útek od filozofie vôbec. Je tu predovšetkým fakt, že bez ohľadu na politickú osožnosť alebo škodlivosť našej bezprostrednej minulosti v inom ohľade spadá najživší rozmach filozofického myslenia našej najmladšej generácie práve do rokov druhej svetovej vojny, hoci práve v tomto časovom údobí zaľahol diktátorský tlak na filozofické myslenie svetové vôbec so strany politických režimov. Ale pre našu slovenskú filozofiu to značilo, že i pri tom neživotnosť každého takého počnania sme pociťovali hneď pri jeho zrode. Slovenská mladá filozofia vyrovnávala sa preto ostro s pokusmi podmaniť si ju so strany politiky už od r. 1938. Bolo nám to možné práve preto, že sme budovali na základoch, daných nám demokratickým a kritickým ponímaním filozofického myslenia už na našich univerzitách pred r. 1938. Tento sklon ku slobode myslenia a vedeckého bádania sme nezapreli ani vtedy, keď sme ho načas nemohli azda vždy a všade

verejne uplatňovať. A tak sa stalo, že slovenská filozofia sa rozrastala vo viacerých smeroch, húževnate bojujúcich a zápasiacich medzi sebou, no nikdy nie na škodu veci samej a hlbšiemu poznaniu pravdy a problematiky. Zaznamenať možno len tak letmo, že slovenský filozofický vývin v prítomnosti je len pokračovaním tých základných tendencií, ktoré tu už boli alebo sa zrodily dávnejšie pred rokom 1939. Poukázal som už na ne zbežne v článku „O našej súčasnej filozofii“ (Slov. rozhlas 1943) a tu ich len krátko zrekapitulujem. Je to predovšetkým tradičná oficiálna filozofia, šírená hlavne z univerzitnej katedry, filozofia kritického realizmu noetického a masarykovská realistická filozofia humanitná (masarykovský konkretizmus). Tento filozofický prúd bol po roku 1938 najmä po násilnom odchode prof. Tvrdeho z bratislavskej univerzity takmer úplne zahataný a prejavoval sa iba kde-tu prizvukovaním masarykovskej humanity, kritičnosti atď. Po fronte 1945 hlási sa k nemu znovu spis Sv. Š t ú r a „Rozprava o živote“ (Bratislava 1946) a dúfame, že nájde k nemu znovu cestu niekoľko mladších žiakov Tvrdeho aspoň v otázkach metodickéj kritičnosti a metodického pozitivizmu. Druhý významnejší prúd, prenesený k nám bez domácej tradície univerzitnej aj literárnej a svetonáhľadovej, predstavuje neopozitivistický logický empirizmus Viedenského krúžku a carnapizmu, z ktorého vyrastajú najnovšie prejavy scientistického snaženia po vedeckej syntéze (Igor H r u š o v - s k ý a Vedecká syntéza v Bratislave, ktorá obnovila svoju zakázanú činnosť 3. mája 1945). Tento smer, ako ho môžeme sledovať najnovšie, nájde si akiste cestu k módnemu pofrontovému, i keď u nás ešte neujasnenému dialektickému materializmu. Tretím je tu mocný prúd domácej tradičnej a svetonáhľadovo podmienenej orientácie kresťanskej, tzv. filozofia kresťanská so všetkými svojimi odtienkami. Predstavovaná najmä teologickými učilišťami (katolíckymi aj evanjelickými) rozrastá sa kresťanská filozofia do novších prúdov novotomizmu, blondelizmu (predčasne utuchnuvšieho) atď. Konečne pôsobením prof. Losského od r. 1942-45 na Slovenskej univerzite najmä v otázkach noetických vzniká kruh mladších autorov realistickej školy noetickej, ktorej patrí nesporne zásluha o prehĺbenie noetickej problematiky v našej filozofii tzv. *intuitívneho realizmu*. Celkove možno však i tento najnovší prúd pokladať za posilnenie domácich filozofických tradícií kresťanských. Fakt, že všetky tieto orientácie podaly doteraz aj svoje písomné prejavy, nasvedčuje, že slovenská filozofia vedela si aj za doby duchovného „glajchšaltovania“ udržať svoj demokratický pojem slobody myslenia, filozofie a vedy, čo možno posilniť aj poukazom na otvorené a nekompromisné verejné diskusie filozofické (Filoz. zborník roč. 1-V).*

Ale tieto fakty uviedli sme len v súvislosti s tým, aby sme poukázali na to, že slovenská filozofia si aj v prítomnosti veľmi citeľne uvedomuje, ako neblaho by pôsobily hocijaké vonkajšie zásahy do jej zdravého, slobodného a demokratického vývinu. Preto sa bude brániť každému podujatiu, ktoré v rámci demokratickej úpravy našich kultúrnych a politických pomerov by chcelo ochudobňovať jej pestrosť, rozmanitosť a rozkvet. Ešte za bývalého režimu vyhlásili sme otvorene, že „diktát vo

* Dôkladnejšiu štúdiu o súčasnej filozofii na Slovensku chystá autor týchto riadkov a vyjde v dohľadnom čase.

filozofii je zároveň jej popravou“. A bolo to pre nás nekonjunkturálne, ba nebezpečné. Tým viac budeme sa dovolávať slobody filozofického myslenia dnes. Politická moc a teda každý, kto v jej mene bude chcieť násilne usmerňovať vývin a rozvoj slovenskej filozofie v tom alebo onom smere, musí byť pripravený na to, že narazí na organizovaný odpor slovenskej filozofie, ktorá ponímala svoje poslanie vždy ako nadpolitickú, univerzálnu službu duchu a pravde. Nie je nijako možné si predstaviť budúcnosť slovenskej filozofie v zdravom rozkvetu, bohatosti a živosti, ak sa budú z katedier univerzitných odstavovať predstavitelia toho lebo onoho smeru, alebo keď sa na filozofickú katedru dostanú iba ľudia podporovaní politickou mocou. Patrilo odjakživa k pojmu univerzity, že reprezentovala složitnosť, pestrosť a slobodu vedeckého a filozofického bádania. A je príznakom duchovnej malosti ako aj fašistických spôsobov upierať napr. „veniam docendi“ ľuďom, ktorí sú postrachom iba preto, že budú prednášať napr. tú, lebo inú filozofiu. Lebo filozofické myslenie dnes sa neobmedzuje iba na univerzitné katedry. Vrie ono v novinách, časopisoch a všade. Filozofia sa stáva aktívnou spoluurčovateľkou verejných osudov a záujmov občanov. Stáva sa konečne tým, čím má byť, učiteľkou a vodkyňou ľudstva životom. Preto je mocnejšia ako každý zásah z úzadia. Budúcnosť slovenskej filozofie bude taká, akú bude mať slobodu a silu otvorene a nezištne bojovať o túto svoju slobodu, samostatnosť a čistotu. Známy je nám hrdinský boj o „slobodu českej filozofie“ (K. Vorovka a i.), poznáme aj históriu polemík a sporov českej novodobej filozofie (Polemios). A vtedy šlo viac len o osoby, prípadne smery (idealizmus, realizmus, pozitivizmus) v českom filozofickom živote. Dnes ktokoľvek sa postaví na obranu filozofie, jej samostatnosti, slobody a čistoty, musí si byť vedomý, že nejde ani len o osoby, ani o katedry ani len o smery, ale o existenciu a budúcnosť filozofie samej. Alebo ovládne filozofiu a ľudské myslenie politická moc, alebo filozofia, zdravá, kritická a realistická bude viesť politiku. A tento boj o podstatu a existenciu filozofie vôbec čaká aj našu slovenskú filozofiu. Ak sa o jej víťazstvo zasadíme hneď zpočiatku, bude to znamenať, že sme zdolali všetky úskalia. Ak budeme službičkovať, prispôbovať sa kvôli existenčným, ambicióznym dôvodom a sklonom, bude to znamenať koniec slovenskej filozofie v krátkej budúcnosti a útek od filozofie pre každého svedomitejšieho a hlbšieho človeka. A všetko filozofické tvorenie a myslenie bude sa podobať iba nadiktovanému mechanickému opakovaniu večne tých istých fráz a doktrín, na ktorých bude mať záujem politická moc.

Prevzaté z: Matičný sborník 1946, č.4, s. 275-279